

EVFEMIZMLARNING LINGVISTIK TABIATI

*Turotova Oydin O'ktamovna**Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada tilshunoslikdagi “evfemizm” tushunchasining ahamiyati, uning kelib chiqish tarixi, va bu etnolingvistik atamaekanligi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tili leksikasida mazkur tushunchalarning tutgan o'zni va ifodalanishi va farqlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: evfemizm, tabulangan so'z, linguakulturologiya, semantik kategoriya, stilistik vosita.

Barchamizga ma'lumki, inson tili benihoya murakkab bo'lib, uning barcha jihatlarini yaxlitligicha o'rganish o'ta murakkabdir. Hozirgi zamon yetakchi tilshunoslik ilmiy markazlarida “evfemizm” tushunchasi nihoyatda keng qo'llaniladi, semantik kategoriya sifatida muloqotning mazmunga boy jihatlarini namoyon etadi, ifodalangan fikr mulohazaning muloqot jarayonidagi nufuzini oshiradi. Dastlab, evfemizm tushunchasining ma'nosini anglab olish maqsadga muvofiqdir. Evfemizmning paydo bo'lishi insoniyat tafakkuri va axloqiy qadriyatlar rivoji bilan bog'liq. U nafaqat til hodisasi, balki insonning nutqiy vaziyatni qaysidir ma'noda o'zgartirishga moyilligi sifatida ham namoyon bo'ladi. Ushbu atamaning kelib chiqishi va ishlatilishi turli tilshunoslar tomonidan turlicha talqin qilingan. Jumladan ba'zi manbalarda, “evfemizm” atamasi grek tilidan olingan bo'lib, ko'pchilik mualliflar fikriga ko'ra, noo'rin birlikning o'rinli birlikka almashinuvi sifatida qaraladi. A.A.Reformatskiy “Evfemizmlar taqiqlangan (tabulangan) so'zlar o'rniga qo'llanishga ruxsat berilgan so'zlar” deya ta'rif beradi. “Lingvisticheskiy ensiklopedicheskiy slovari”da esa “evfemizm – bu so'zlovchi nazarida qo'pol, noqulay bo'lgan so'z va ifodalar o'rnida qo'llangan, ularga ma'nodosh bo'lgan emotsional betaraf so'z va ifodalar” deyiladi. A.Hojiyevning 2002-yilda qayta nashr qilingan “Lingvistik terminlar izohli lug'ati”da evfemizmga quyidagicha izoh beriladi: “Evfemizm (grek. euphemismos; eu — yaxshi, phemi — gapiraman) narsa- hodisaning ancha yumshoq formasidagi ifodasi; qo'pol, beadab so'z, ibora va tabu o'rnida qo'pol bo'lmagan, botmaydigan so'z, iborani qo'llash. Masalan: ikkiqat so'zi o'rnida homilador, og'ir oyoqli so'zlarini qo'llash. Evfemik ma'no yuklangan ifodalar antik davrdan boshlab olimlarda qiziqish uyg'otgan. Leksikograf O.S. Axmanova tahriri ostida nashr qilingan lingvistik lug'atda esa evfemizmga „so'zlovchiga beadab, qo'pol, nazokatsiz ko'ringan, o'z sinonimi o'rnida qo'llanila oluvchi hissiy bo'yoqsiz so'z va ibora“ degan izoh keltirilgan. Yana bir tilshunos, D.N.Shmelev ham shu mazmunga hamohang „evfemizm – so'zlovchiga ma'lum sharoitda noma'qul ko'ringan, nihoyatda

o'tkir, aytilishi odobdan sanalmagan, ayni bir ma'noni ifodalashga xizmat qiladigan, nomunosib so'zdan saqlanish maqsadida yumshatilgan ifoda“ deb izohlaydi.

Demak, evfemizm salbiy voqelikni aytmasdan, shunday voqelikning salbiy ta'sirini yumshatish uchun xizmat qiladi. Tilshunoslikda muayyan nutq vaziyati talabi bilan vujudga kelgan evfemizm ham mavjudki, ularning ma'nosi ko'pincha matn orqali oydinlashadi. Masalan: xotinga nisbatan onasi, oyisi, ayasi, erga nisbatan otasi, dadasi, adasi kabi murojaat shakllarini qo'llash mumkin: To'g'ri, dadasi, men aytaman. [Hoy onasi](#), suyunchini cho'z. Mazkur xitob shakllari ibtidoiy davrlardan qolgan tabu qoldig'i bo'lib, u oilada er-xotindan ko'ra ko'proq bolalarning ota-ona juftligini, sherikligini, ya'ni bolalarning qadrini, ahamiyatini namoyon qiladi.

Evfemizmni badiiy adabiyotlar orqali o'rgansak, stilistik vosita sifatida katta ahamiyat kasb etishini ko'rish mumkin. Badiiy asarlarning tarjimasida bu hol yaqqol ko'zga tashlanadi. Tilshunos olimalar, D.H. Karimovaning ilmiy tadqiqotlarida, M.M. Mahmudovaning tarjimaga oid ilmiy maqolalarida evfemizmning namunalarini uchratish mumkin. Evfemizmlar nafaqat adabiy-badiiy asarlarda ishlatiladi, balki ularni qo'llash so'zlovchidan katta san'atni talab qiladi. Masalan: badiiy asarlarda o'lmoq fe'li o'rnida ham bir nechta yumshoq sinonimlar qo'llanadi: Bugun butun qishloq eng aziz insonini so'ngi yo'lga kuzatdi.

Darhaqiqat, evfemizm inson nutqida eng muhim birlik hisoblanadi. Chunki evfemik hodisalar o'zida til va madaniyat mushtarakligini aks etadi. Odamning nutq faoliyati axloqiy normalarga rioya qiladi. Shubhasiz, muloqot madaniyati darajasini, nutqiy madaniyat saviyasini ko'rsatuvchi muhim vositalardan biri evfemistik ifodalardir. Evfemizmlar haqida fikr yuritar ekanmiz, evfemizmning lingvokulturologik fenomen ekanligini ta'kidlashimiz kerak. Ya'ni evfemizmlarni tahlil qilganimizda, ayniqsa, ingliz va o'zbek tilshunosligida evfemizmlarning o'rni, ularning mohiyatini ko'rib chiqqanimizda, bu ikki tilda evfemizmlar madaniyat jihatdan tubdan farq qilishini guvohi bo'ldik. Bu ayniqsa, milliy mentalitet, madaniy o'ziga xoslik bilan chambarchas bog'liq. Masalan: die (o'lmoq) fe'li o'rniga pass away, pass on, pass fe'llari ishlatiladi.

O'zbek xonadonlarida kelin homilador bo'lganligi haqidagi xabarni ham to'g'ridan-to'g'ri aytilish uyat hisoblanganligi uchun “homilador” so'zi o'rniga “bosh qorong'u”, “og'ir oyoq”, “ikki qat”, “ikki jon” kabilar qo'llaniladi. Ingliz tilida ham bunday holatni kuzatishimiz mumkin: She is pregnant o'rniga she is expecting.

Xulosa o'rnida shuni aytilish mumkinki, evfemizm - qo'pol yoki dag'al so'z va iboralarni nisbatan yumshoq ifoda etadi. Boshqacha aytganda, aytilish uyat, eshitilishi qo'pol va noxush deb hisoblangan, insonda yomon his - tuygular uyg'otadigan voqelikni yumshoq, muloyim, yoqimli, erkalovchi, beozor, chiroyli ma'no - mazmun ifodalovchi so'z va iboralar almashtirib aytilishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Махмудова М.М. “Preservation of originality in the translation of Goethe’s works”, International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 06, 2020. – Б. 152-159
2. О.С.Ахмановой, Лингвистический энциклопедический словарь. -2-е изд.,стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Ҳожиёв А. Лингвистик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Фқитувчи, 1985. – Б. 109.
4. Шамсиддинов Ҳ. Сўзларнинг эвфемик функционал-семантик синонимлари // Узбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1997. - № 6. – Б. 22.
5. Шмелёв Д. Н. Эвфемизмы // Русский язык: энциклопедия / под ред. Ф.П. Филина, - М.: Совестская энциклопедическая, 1979.